

PAPER DETAILS

TITLE: PAZARCIK YÖRESİ ALEV LERİNDE ÖLÜM VE ÖLÜ İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

AUTHORS: Hamza KARAOĞLAN

PAGES: 37-52

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213453>

PAZARCİK YÖRESİ ALEVİLERİNDE ÖLÜM VE ÖLÜ İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Yrd.Doç.Dr.Hamza KARAOĞLAN*

ÖZET

Ölüm olayı Türk kültürü ve düşüncesinde önemli bir yer işgal etmektedir. Hayatın önemli geçiş menseklerinden biri olan ölüm karşısında duyulan ve sonrasında görülen uygulamalar araştırmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede Pazarcık yöresi Alevilerinde ölüm ve ölü ile ilgili yapılan uygulamaların tespitleri yapılmış ve bu pratiklerin İslam öncesi Türk kültür ve inanç sistemi ile benzerlikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Pazarcık, ölüm, inanmalar, ritüeller.

ABSTRACT

The phenomenon of death occupies an important position in Turkish culture and thought. The pain feeled on death which is one of the very important stages of life and the practices fulfilled after this are the subject of this study. We studied in this work the death and the practices related with death in Alevi's (a kind of popular Islam) of Pazarcık and their relationship and similarity with Pre-Islamic Turkish culture and belief structure.

Key Words: Pazarcık, death, beliefs, rituals.

GİRİŞ

İnsanlığın yaşadığı ortak olaylardan birisi olan ölüm, hemen her toplumda hayatın en önemli geçiş evrelerinden birisini oluşturur. Bu geçiş sırasında ve sonrasında tüm toplumlarda bir takım dini ritüeller, adetler ve törenler uygulanmış ve uygulanmaktadır. Bu törenlerin şekli ve uygulanış biçimi toplumların yaşadıkları kültür ve medeniyetleri ile yakından alakalı görülmektedir. Ölüm karşısında oluşturulan farklı tutum ve davranışları bu çerçevede değerlendirdiğimizde, Türklerin ölümle ilgili adet ve inanmalarının izlerini, içerisinde yaşadığı medeniyetin yanında, geçmişten günümüze taşıdığı değerler sistemi içerisinde de aramak gerektiğine inanıyoruz. Pazarcık yöresi Alevilerinde ölüm ve ölüm sonrasında uygulanan pratikleri de bu çerçevede değerlendirmek istiyoruz. Bunu yaparken, günümüzde, yörede uygulanan pratiklerle, İslam öncesi Geleneksel Türk Dininde var olan uygulamaların paralel olanlarına da konumuz içerisinde yer vereceğiz. Bunun yanında yörede tespit edilen manevî halk inanışları yanında Alevî-Bektaşî anlayışından kaynaklanan ortak inanmaları da değerlendi-

*KSÜ İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, hamzakaraoglan@hotmail.com

receğiz. İncelememizi ölü ile ilgili yapılan uygulamalar, ölüm etrafında oluşturulan inanmalar ve anma günleri şeklinde üç başlık halinde ele alacağız.

Araştırmayı mülakat ve descriptif metotla ele alıp inceledik. Konu ile ilgili verileri, 2002-2003 yılları içerisinde farklı zamanlarda konuya ilgisi olan kişilerle yapılan görüşmelerde elde ettik. Bilgi elde edilmesinde; ilgili kişilerle mülakat yapılırken teyp kullandık. Daha sonra, teyp kayıtlarındaki bilgileri ilgili konulara göre tasnif ettikten sonra yazılı hale getirdik.

1- ÖLÜM VE ÖLÜ İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Ölüm olayının vukua gelmesiyle beraber, ölünün çenesi bağlanır, başı kıble tarafına çevrilir ve ayakları başparmaklarından birbirine bağlanır, cesedin üzerindeki elbiseleri ise yırtılmak suretiyle çıkarılır. Elleri göğsünün üzerine konulur ve yıkanınca kadar bu durumda bırakılır. Ölenin gözleri, uzakta ve yurtdışında olan en yakınlarının (çocukları, hanımı, kardeşleri vs.) isimleri tek tek sayılarak kapatılır. Gözleri açık gidenlerin sevdiklerini göremeden öldüğü için gözlerinin kapanmadığına inanılır. Akşamdan ölen kimsenin şişmemesi için karnına ip yumak konulur. *“Teni topraktandır, topraktan geldi toprağa gidiyor, bir an evvel yerine kavuşsun”* denilir. Ertesi gün ölünün gömülmesi sağlanır. Şayet ölen kimsenin cesedi donmaz ve diriymiş gibi görünürse, sevdiklerinden birkaç kişiyi daha yanına çağıracağı şeklinde yorumlanır. Bu durumda ölüye *“Güle güle git, yolun açık olsun, ölüm senin olsun, diğerlerine başka acı verme”* şeklinde hitap edilir.

Yörede ölümün verdiği acı ve sıkıntının biran önce evden gitmesi ve ölenin öbür dünyada giyeceksiz kalmaması için yapılması gereken başka bir işlem de ayakkabılarının evin eşiğinin dışarısına çıkarılması ve mümkünse aynı saat ya da gün içerisinde bir fakire verilmesidir. Bunun yanında ölenin çamaşırları, yatak ve yorgani yine evin dışarısına avluya çıkarılmakta ve aynı gün yıkılarak üç gün süreyle evin içersine sokulmadan avluda bekletilmesi temin edilmektedir.

Ölenin ruhunun evini kolayca bulabilmesi için, onun odası üç gün süreyle geceli gündüzlü aydınlatılır. Bu süre içerisinde en yakın dostları ve akrabaları cenaze sahiplerini yalnız bırakmazlar ve geceleri kimse uyumaz.

Aynı uygulamanın İslam öncesi Geleneksel Türk Dinine mensup Beltir’lerde de olduğu görülmektedir. Beltir’lerde “Mezardan dönenler hep beraber ölünün çıktığı eve gelirler. İyice yıkandıktan sonra yemek yer ve içerler. En yakın dostlarından ve akrabalarından bazı kimseler, bu evde üç gün misafir olurlar; geceleri kimse uyumaz. Her yemekten önce ateşe, yiyecekleri ve içecekleri şeylerden de bir miktar atarlar.”¹

¹ Abdulkadir, İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara, 1995, s. 185.

a. Ölüünün Yıkanması

1990'lı yıllara kadar bayan ya da erkek olsun yörede ölüer, yöre halkı tarafından “duldalık” olarak isimlendirilen evin avlusunun bir köşesinde yıkanır-
dı. Bayanların yıkandığı yerin etrafı bez örtülerle kapatılır ve erkeklerin gör-
memesi temin edilirdi. Kadınları kadın, erkekleri erkek yıkayıcılar yıkarlardı.
Kadınları köyden yıkama işinde tecrübeli birisi yıkarken, erkekleri **dedeler**
veya **dede naip**leri yıkarlardı. Ancak günümüzde, erkekleri yıkama işini, ken-
dilerine Hoca denilen kimseler yapmaktadır. Yıkama işinde hocaya yardım
eden kişiye “*sâkî*” denilir ve yıkama işi bu ikisi tarafından yapılır. Ölüyü yı-
kamak için gerekli olan malzemeler (kokulu sabun, yün, sabun köpürtme leğē-
ni, peşkir, eldiven ve kolonya) yakınları tarafından alınır ve yıkama işi bittikten
sonra bunlar, eve getirilmeyip, ya bir fakire verilir ya da ayak değmeyen temiz
bir yere gömülür.

Günümüzde, her köy mezarlığının içerisine, bir gasilhane yaptırılmış olup
kadın-erkek tüm ölüer burada yıkanmaktadır. Ayrıca cenaze işlemleri için ge-
rekli olan kazma, kürek, tabut, su ısıtılan kazan vs. gibi malzemeler de evlere
getirilmeden tek odalı bu gasilhanelerde muhafaza edilmektedir.

b. Ölüünün Kefenlenmesi

Yıkama işi bittikten sonra, ölen şayet kadınsa, ellerine ve başına kına yakı-
lır ve ölüünün başı, adına “*poşı*” denilen bir tülbentle bağlanır. Kadınlarda ke-
fenlikler, renkli kumaşlardan özellikle sarı ve kırmızı² olurken, erkeklerde yal-
nızca beyaz kefenler kullanılır. Yörede, Sünnî Türklerde uygulandığı gibi ke-
fenlik bezin daha önceden alınıp bir köşede saklanması şeklinde bir gelenek
yoktur. Kefen bezi aynı gün yakınları tarafından temin edilir. Yörede ölü asgarî
gömlek, eteklik ve sargı olarak üç parçadan oluşan kefene sarılır. Ancak bu
sayının getirilen kefenlik bezlerin hepsinin kullanılması ile yirmi kata hatta
daha da fazlaya çıktığı ve bunların tamamının ölüye sarıldığı belirtilmiştir.

Kefenleme işi bittikten sonra, ölü tabuta konulur ve tabut üç defa yere bı-
rakılıp tekrar kaldırıldıktan sonra, omuzlarda namazının kılınacağı yere götürü-
lür. Bu yer, genellikle mezarlığın içerisindedir. Tabut, burada bulunan musalla
taşı veya yüksek bir zemin üzerine konulur. Cenaze namazı için toplanan halk-
tan, üç sıra halinde saf tutmaları istenir. Namaz ayakta ve dört tekbir ile “Sün-
niler” de olduğu gibi cenazeyi yıkayan hoca, tarafından kıldırılır ve namaz bi-
timinde hoca topluluğa dönerek: “*Cemaat! Ölüden razı mısınız?*” diye sorar.
Onlar da “*Biz ondan razıyız, Allah da razı gelsin, güle güle gitsin*” derler.

² Bilindiği gibi sarı, kırmızı ve yeşil renkleri Türklerin çok eskiden beri severek giydikleri ve kullandıkları
ana renklerdendir. Geniş bilgi için bkz. Reşat Genç, *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve*
Sarı Kırmızı Yeşil, Ankara, 1999.

Akabinde tabut tekrar omuzlara alınarak gömüleceği yere götürülür.

c. Ölünün Gömülmesi ve Mezar

Pazarcık yöresi Alevi köylerinde gördüğümüz mezarlıkların çoğu, yüksek tepelere kurulmuştur.³ Etrafı taş duvarlar ya da tel örgülerle çevrilmiş olan mezarlıklar, köyden gönüllü kimseler tarafından korunur ve bakımları da yine bu kimseler tarafından yapılır. Ölüm olayı olduğu gün mezar, bu işte ehil olan kimseler tarafından kazılır. Doğu-batı istikametinde kazılan bu mezarların derinliği, erkekler için göbek, bayanlar için göğüs hizasında olur. Tabuttan çıkarılan ölü, mezara inmiş olan iki kişi tarafından, başı kibleye gelecek şekilde konulur. Bu sırada orada hazır bulunanlar, mezara birer avuç toprak atarlar. Şayet mevsim kış ise mezara yatak, yorgan da konulur ve mezar bu şekilde kapatılır. Diğer mevsimlerde ise ölü, kıymetli bir halı ve battaniye ile birlikte gömülür. Gömülen bu eşyaların daha önce kullanılmamış olmasına dikkat edilir. Bunun dışında, ölen kadınsa sağlığında kullanmış olduğu saat, ayna, tarak, parfüm, küpe ve çeyiz sandığından çıkarılan el işi dantel, yazma vs. gibi eşyalarının yanında, severek giydiği elbiseleri de beraber gömülür. Bekar olarak ölmüş genç kızların kabrine gelinlikleri de konulur. Erkeklerin mezarlarına da sağlıklarında kullanmış oldukları şahsî eşyaları (ayna, tarak, tıraş takımı, kolonya vs.) konulur. Hocanın telkin⁴ vermesiyle tören sona erer.

Ölüyle birlikte çeşitli eşyaların gömüldüğüne dair bilgilere İslam öncesi Türk topluluklarında da rastlamaktayız. Mezara gömülen eşyaların neler olduğu konusunda bilgi veren araştırmacılar, çeşitli listeler sunmuşlardır. Bunlardan Plan Carpin, ölüyle birlikte fazla miktarda altın ve gümüş gömüldüğünü söylerken, İbn Batuta, halıların, silahların, altın ve gümüş kap-kacağın da gömüldüğünü kaydeder.⁵ Gmelin, Şamanların “tüm büyücü donanımıyla” birlikte gömüldüklerini, Tunguzların ise ölülerini yaylar, oklar ve öteki dünyada kendilerine yarayabileceğine inandıkları birkaç kap-kacakla gömdüklerini söyler. Pallas, Katschinsky Tatarlarının mezarlarına “ufak eşyaların”, Çuvaşların mezarlarına da “aletlerle bıçakların” konulduğunu, P. Huc ise ölülerin öteki dün-

³ Anadolu’da Sünnî ya da Alevi olsun bütün Türk köylerinde mezarlara karşı büyük bir ihtimam gösterilir. Bu ise Türklerdeki atalar kültü ile doğrudan alakalıdır. Nitekim, Altaylıların da ölülerini çok zaman “dağ üzerindeki gizli yüksek yerlerde toprağa gömdükleri, ölünün tam giyinmiş vaziyette mezara konulduğu ve yol için bir torba yiyecek yerleştirildiği ve zenginlerle birlikte binek atının da gömüldüğü belirtilmiştir.” Wilhelm, Radloff, *Sibirya’dan II*, Çev. Ahmet Temir, İstanbul, 1994, s.78.

⁴ Telkinin uygulanmasında başlangıç ve bitiş cümleleri hariç, diğer sözler Sünnilewde olduğu gibidir. Telkine başlarken: “Bismillah ve Bism-i Şah...”, bitişte de: “İmamım Şah-ı Velayet Aliyyel Mürteza’dır” derler.

⁵ İbn Fazlan, *Seyahatnâme*, (Çev.: Ramazan Şeşen), İstanbul, 1995, s.136.

yada ihtiyacı olacak her türlü nesneyi gömdüklerini kaydeder.⁶ Cazeneuve, günümüzde de Geleneksel Türk Dini inanç sistemini sürdüren Altaylıların bu eşyaları, ölüye ihtiyacı olacak nesneleri sağlamak; ihtiyacı olan şeyi aramak için geri gelmesine engel olmak ve canlıları murdar nesnelerden kurtarmak için gömdüğünü söylemektedir.⁷

Ölülerin çeşitli eşyalar ile gömülme âdetinin Hunlar, Göktürkler, Oğuzlar ve Kıpçaklar gibi bütün Türk topluluklarında görülmesi, şüphesiz eski Türklerde ölümün bir son olmadığı, ölümden sonra da bir hayat ve ahiret inancının var olduğuna inandıklarını göstermektedir. Türklerin çok eski dönemlerden beri, ölülerini atları ve silahları ile birlikte gömmeleri, onların bu hayvanlara binerek cennete gideceklerine dair bir inancın neticesi olsa gerekir.⁸

d. Ruhla İlgili İnanmalar

Yörede ruhun, ölenin ağzından çıktığına ve sineğe benzediğine inanılmaktadır. Kanatları olan ve sineğe benzeyen ruhun kediler tarafından yenilmesinden korkulduğu için ilk gün ölünün bulunduğu odaya kediler sokulmaz ve ruhun odayı kolay terketmesi için pencereler açık tutulur⁹. Odayı terk eden ruhun kırk gün süreyle evin çevresinde dolaştığına inanılır. Hatta ruhun bu süre içerisinde evini ve ev halkını merak edeceği, dolayısıyla da kendi siması ve elbiseleriyle ev halkından bazılarına görünebileceği, ancak dış kapıdan içeri giremeyeceği inancı tespit edilmiştir. Ruhun bu ziyaretleri, kırkı çıkıncaya kadar sürdüreceğine ve bundan sonra evi terk edeceğine inanılmaktadır.

Aynı inanın Altay kavimlerinde de var olduğunu anlatan Eliade, ölülerin ruhunun üç, yedi veya kırk gün süreyle evin etrafında dolaşmaya devam ettiklerini, ancak cenaze şöleninden sonra yeni yurtlarına doğru yola çıktıklarını belirtir.¹⁰

2- ÖLÜM ETRAFINDA OLUŞTURULAN İNANMALAR

Ölümden hemen sonra yapılan işlemlerin bir kısmı doğrudan ölü ile ilgili iken, bir bölümü de ölünün yakınları ve çevresiyle ilgilidir. Toplumsal dayanışmanın belki de en güzel örneklerinin sergilendiği bu günde, acılı ailenin yanında yer almak, onları teselli etmek gibi birtakım görevlerin ifa edildiği görülmektedir. Bunlar arasında ölüm olayının duyurulması ve yaslı ailenin yastan çıkmalarının sağlanması gösterilebilir.

⁶ Jean-Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Çev. A.Kazancıgil, İstanbul. 1999, s. 292-293.

⁷ Roux, *a.g.e.*, s. 173.

⁸ Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, Kayseri 1998, s. 85.

⁹ Anadolu da ruh ve ruh etrafında oluşturulan çeşitli inanmalar için bkz. Sedat ÖRNEK, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara 1971, s. 61-64)

¹⁰ Mircea Eliade, *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan), Ankara, 1999, s. 240.

a. Ölümün Duyurulması

Bir evde ölüm olayının duyurulmasının en tabii şekli, ölenin yakınlarının feryat ve figanlarıyla olur. Ağlamanın şeklinden, birisinin öldüğünü anlayan komşular, hemen ölü evinde toplanırlar. Ölüm olayı 5-10 dakika gibi kısa bir süre içerisinde “ağızdan ağıza” bütün köy halkına duyurulur. Komşu köylerde bulunan en yakın dost ve akrabalarına ise, ölüm haberi telefonlarla aktarılır. Ayrıca komşu köylerde muhtarlık hoparlörlerinden “Falan köyden Falanca ölmüştür. Şu saatte kaldırılacaktır, yas yerine gitmek isteyenlere duyurulur.” denilerek ölüm olayı ilan edilmiş olur.

Elektrik ve telefonun olmadığı geçmiş yıllarda ise, komşu köylere ölüm haberi, isimlerine “*sail*”¹¹ denilen haberciler tarafından ulaştırılırdı. Bu görevi yapan kimseler, genellikle ölenin yakınları ve komşularından oluşurdu. Sailler, uzak mesafelere at üstünde, yakın mesafede olan köylere ise yaya olarak gider ve ölüm olayını haber verirlerdi. Ölen kimse çevrede saygınlığıyla bilinen birisi ise, cenaze törenine katılım daha çok olur, hatta ölene hasım olan kimseler de cenaze törenine iştirak ederler. Bir bakıma bu vesileyle iki taraf arasında barış tesis edilmiş ve düşmanlık sona ermiş olur.

Günümüzde olduğu gibi, geçmişte de ölüm olayının herkese duyurulduğu, böyle günlerde barışın tesisinin daha kolay sağlanacağını bilincinde olan kabileler ve komşu devletlerin de bu türden törenlere en üst düzeyde temsilcilerini göndererek katıldıkları anlaşılmaktadır. Kül-tegin öldüğünde, hakanlığın bütün sınırlarında barışın tesis edildiği, bir yıl sonra yapılan yuğ merasimine komşu devletlerin elçilerinin de hediyeleriyle katıldıkları ve Kül-tigin için ağlayarak yas tuttukları,¹² Gök-Türklerde de, hanların matem (yuğ) merâsimlerine gelen Çin ve Bizans elçilerinin başlarını açmağa, yüzlerini yaralamağa ve saçlarını yolmağa mecbur edildikleri bilinmektedir.¹³

b. Yas ve Yastan Çıkma

Anadolu’nun diğer yörelerinde olduğu gibi, Pazarcık yöresinde de yas, ölüm tarihi ile başlar. Ölüm karşısında duyulan acılar; ağlama, bağırma, saç baş yolma, dizlere vurma şeklinde kendisini gösterir. Bu durum, ölenin yaş durumu, ölüm biçimi ve toplumsal statüsü gibi konulara bağlı olarak birkaç hafta sürebilir. Bu süre içerisinde dışardan taziyeye gelen kadınların da ağlamalarını

¹¹ Kelime soran, sual eden dilenen, akıcı akan anlamlarına gelmektedir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara, 1990, s. 1096.

¹² Nikolayeviç Gumilev, *Eski Türkler*, Çev. D.Ahsen Batur, İstanbul, 2002, s. 395, L.Lıgetl, *Bilinmeyen İç Asya*, Çev. Sadrettin Karatay, Ankara, 1986, s. 205; Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara, 1994, s.12; Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul, 1986, s. 20.

¹³ Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul, 1993, II/177.

sağlamak için “ağıtçı”¹⁴ kadınların yas yerinde bulundurulmasına dikkat edilir. Daha çok kadınların yaşamını etkilediği gözlemlenen yas, özellikle yakın çevreden olan ölenin annesi, eşi, kız çocukları, halası, teyzesi, yeğenleri gibi kesimler üzerinde daha fazla etkili olduğu görülür.

Yörede ölen kimse için yas tutma süresi kadınlar ve erkekler arasında değişiklik arz eder. Erkeklerin yastan çıkma süreleri bir hafta-on günle sınırlı olurken, kadınlarda bu süre kırk gündür. Erkeklerin yastan çıkmaları, yakın dostların araya girmeleriyle olur. Bu kimseler, yaşlı ailenin erkeklerine, “*Geleniniz gideniniz oluyor, yaşlı olun ama paslı olmayın ölenle ölünmez, Allah’ın emrine kimse karşı gelemmez*” vs. gibi avutucu sözler söyleyerek onları ikna etmeye çalışırlar. Akabinde de dışarıdan getirttikleri bir berbere yaşlı erkeklerin sakallarını tıraş ettirerek onların yastan çıkmalarını sağlarlar. Kadınların yastan çıkmaları da yine yakın çevreden olan kadınların teşvikiyle olur. Bunlar, yaşlı evin kadınlarının bir aydan daha fazla süredir giymiş oldukları siyah elbiselerinin yerine, değişik renkte elbiselerin giymesini sağlarlar. Ayrıca başlarına kına yakarlar ve böylece kadınların yastan çıkmaları temin edilmiş olur.

Yas süresi içerisinde saç beliklerini çözen kadınlar, başlarına kına da yakmazlar. Siyahın dışında renkli elbiselerin giyilmediği bu dönemde süslenmek, gösterişli ziynet eşyaları takmak, düğün ve eğlencelere katılmak, müzik dinlemek, banyo yapmak, çamaşır yıkamak gibi pratikleri yapmaktan kaçınırlar. Yine bu süre içerisinde ölenin yakınlarının tarihi önceden belirlenmiş düğün, nişan, sünnet vs. gibi eğlenceyi çağrıştırmaya programları varsa bunlar da ertelenir. Akrabadan olmayan komşular da mümkün olduğu kadar bu süreye uyarlar. Ancak bunun istisnaları da olabilmektedir. Bu durumda, düğün, nişan gibi programları olan ailenin kadınları, yaşlı aileye **kına** götürerek durumlarını arz eder ve ölü evinin de rızasını alarak düğünlerini yaparlar.

Ölenin yakınlarının yas alameti olarak siyah giyinmeleri, ellerine kına yakmamaları gibi uygulamalara Oğuzlarda da rastlanmaktadır. Yas âdetleri hakkında Dede Korkut’ta şu bilgiye rastlanır: “Beyrek’in babası kaba sarığını kaldırıp yere vurdu, çekti yakasını yırttı. Oğul, oğul diyerek ağladı, inledi. Ak perçemli anası ağladı, al yanağını çekti yırttı; simsiyah saçını yoldu. Kızı, gelini gülmez oldu. Kızıl kına ak ellerine yakmaz oldu. Yedi kız kardeşi ak çıkardılar, kara elbiseleri giydiler, Beyrek’in nişanlısı kara giydi, ak çıkardı. Yâr ve yoldaşları akı çıkarıp kara giydiler. Kalabalık Oğuz Beyleri Beyrek için büyük yas tuttular.”¹⁵.

¹⁴ Ağıtçı kadınların Türk inanç dünyasında, yas merasimlerinde önemli bir yer tuttıkları ve menşelerinin yüğ törenlerine kadar uzandığı belirtilmiştir. Yaşar Kalafat, *Kuzey Afganistan Türkleri (Özbekler, Türkmenler, Hazarlar, Afşarlar, Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları*, İstanbul, 1994, s. 52.

¹⁵ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara, 1994, s. 130-131; İnan, a.g.e., s. 196.

3- ANMA GÜNLERİ

Anma günleri, ölüm olayından sonra ölünün çeşitli vesilelerle anıldığı günlerdir. Pazarcık yöresinde yapılan anma günleri ölümün olduğu gün, üçü, kırkı ve ölüm yıldönümünde gerçekleştirilmektedir. Bu günlerde yapılan ritüellerin bir kısmını, İslam öncesi Geleneksel Türk Dini İnanç sistemi içerisinde yer alan birtakım uygulamalar teşkil ederken, bir kısmını da İslam dini ve onun etrafında şekillenen âdet ve inanmalar belirlemektedir. Ölüm gününden itibaren yapılan anma günleri aşağıdaki gibidir:

a. Ölümün İlk Günü

Yörede yapılan uygulamalardan, ölümün ilk gününü de anma günleri içerisinde değerlendirmek mümkündür. Ölüm olayını haber alan yakınları ve komşuları ölü evinde toplanırlar. Bir kısmı cenaze ve mezar işlemleri ile meşgul olurlarken bir kısmı da yemek hazırlığı telaşına düşerler. Cenaze sahipleri adına komşuları tarafından ilk gün genellikle bir büyük baş hayvan kesilerek yemekler yapılır ve yas yerine gelenlere bu yemeklerden ikram edilir. Yine aynı gün amca, hala, dayı, yeğen gibi ölenin en yakın akrabalarından olan kimseler tarafından ölü evine en az bir olmak üzere küçük baş hayvan ya da hayvanlar gönderilir.¹⁶ Bu hayvanlar kırk günlük yas süresi içerisinde aralıklar halinde kesilerek taziyyeye gelen kimselere ikram edilir. Taziyyeye gelen akraba olmayan kimselerden de küçük baş hayvan getirenler olmaktadır. Ölü evine eli boş gelme âdetinin olmadığı yörede fakir olan kimseler de durumlarına göre küçük bir hediye getirirler.

b. Ölümün Üçüncü Günü

Defin işleminin üçüncü günü yapılan anma törenidir. Defin işleminden sonra ölenin mezarının ilk defa ziyaret edildiği gündür. Bu gün yapılan kabir ziyaretine ölenin yakın dostları ve akrabaları katılır. Ayrıca söz konusu ziyarete cenaze alayına katılmalarına izin verilmeyen ölenin hanımı, kızları ve bülüğ çağına ermemiş çocuklarının yanında yakın akrabadan olan kadın ve çocuklar da katılırlar. Buraya gelen kadınlar, ölü için ağıtlar yakarken, erkeklerden bir kısmı da mezarın etrafını düzeltme ve üzerine toprak ilave etmekle meşgul olurlar. Öğleden önce gidilen mezarlıkta ikindi vaktine kadar kalınır. Buraya “*üçüncü gün hayrı*” olarak bilinen hayır yemeğinden de götürülür ve mezarlığa gelenlere bu yemekten birer lokma ikram edilir. Bunun yanında, özellikle ağzı tatlandırıcı şeker, baklava, lokum gibi şeylerin götürülmesine dikkat edilir. Şayet mevsim kış ise elma, portakal, mandalina gibi şeyler götürülür, bunlardan bir miktar da mezarın üzerine bırakılır ve böylece tören sona ermiş olur.

¹⁶ Aynı uygulamanın, Afganistan Kazak Türkleri arasında da yaşatıldığını görüyoruz. A.Şekür Turan, “Afganistan Kazak Türkleri’nde Ölü Gömme Âdetleri”, *Türk Folklorundan Derlemeler*, 1986/1, Ankara 1986, s. 309.

Ölümün üçüncü günü mezarı başında yapılan ziyaret ve ziyafetin Abakan Tatarları,¹⁷ Beltirler ve İrandaki Şahseven Türkmenlerinde de aynı şekilde uygulandığı¹⁸ belirtilmektedir. Yine Kırgızların, İslam öncesinde ölü etrafında üç kere döndükleri, ağladıkları ve cesedi yaktıkları bilinmektedir.¹⁹ Sagaylarda ölü aşına iştirak edenler, ölünün mezarını üç defa dolaşırlar ve üç defa “*Sen gerçek dünyaya git! Biz de Tanrıya dönüyoruz!*” derler.²⁰

Ölümün üçüncü günü töreninin dışında, yörede üç ve üç rakamı etrafında oldukça fazla inanç ve uygulamaların da olduğu görülmektedir. Bunlar arasında ölenin odasının geceli gündüzlü üç gün süreyle aydınlatılması; ölü evinde yemek yapılan kazanların hepsinin ölü suyu ısıtılan kazan da dahil üç gün süreyle dışarı çıkarılıp ters çevrilmesi ve bu süre içerisinde bunlara dokunulmaması ve kullanılmaması; ölüyü yıkamak için ısıtılan suyun altındaki ateşin üç gün süreyle yakılmaya devam edilmesi; ölenin çamaşırları, yatak ve yorganının üç gün süreyle dışarı çıkarılarak avluda tutulması ve eve alınmaması; cenaze namazı kılarken üç sıra halinde saf tutulması; cenaze giderken cenaze alayına katılmayacak olanların da en azından arkasından üç adım atmaları, cesedin yıkanmasından sonra tabutun içerisine konulan mevtânın tabutla beraber üç kere yere bırakılıp kaldırılması gibi hususlar zikredilebilir.

Öte yandan, Pazarcık yöresinde olduğu gibi Moğollarda da üç rakamının önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Nitekim Barthold; Cengiz Han için üç ay ağıt yakıldığını, cenaze alayının ölümünün üçüncü gününde hareket ettiğini, mezara üç gün yiyecek gönderildiğini, ölünün sevgili ve kölesine üç defa işkence edildiğini ifade ettikten sonra Moğollarda da üç sayısının dikkat çekici olduğunu belirtir.²¹

c. Ölünün Kırkıncı Günü

Kırkıncı gün, defin işleminden kırk gün sonra dinî ve geleneksel ritüellerin uygulandığı anma günüdür. Bu günler, ölen kimsenin unutulmadığı, onun hatıra ve anılarının canlı olarak yaşatıldığı duygu yüklü günlerdir. Araştırma yaptığımız yörede kırk günlük yas süresi içerisinde her akşam bir başka komşuya olmak üzere komşulara akşamları yapılan yemekten bir tabak yemek, bir adet ekmek ve bir bardak su verilmektedir. Bunun yanında, yine kırkı içerisinde cuma akşamları “*hayır yemeği*” denilen yemekler yapılarak komşulara dağıtılmaktadır. Definin kırkıncı akşamında cenaze sahipleri, maddî imkânları ölçüsünde kurban ya da kurbanlar kesmektedirler. Ölümün kırkıncı gününde ka-

¹⁷ Radloff, *a.g.e.*, s. 142.

¹⁸ Mehmet, Eröz, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*, Ankara, 1990, s. 339-340.

¹⁹ W.Eberhard, *Çinin Şimal Komşuları* (Çev. Nimet Uluğtuğ), Ankara, 1996, s. 69.

²⁰ İnan, *Şamanizm*, s. 186.

²¹ W.Barthold, *Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair*, Çev. Abdulkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1987, s. 377.

dınlar, erkekler, çocuklar ve davet edilen akraba ve dostların oluşturduğu kalabalık grupla mezarlığa gidilmekte ve burada yemekler yenilip “lokmalara” dağıtıldıktan sonra ölen kimsenin hatırası yad edilmektedir. Bu işlemlerin ardından ölenin mezarının başına şeker, bisküvi, tatlı ve bu gün için yapılan yemekten bir tabak yemek bırakılmakta ve böylece kırk töreni tamamlanmış olmaktadır.

Öte yandan ölünün üçü, yedisi, yirmisi, kırkı ve yıldönümü törenlerinin Orta Asya Türk topluluklarında da önemli bir “*kült*” konusu olduğu görülmektedir. Nitekim Beltirlerde ilk ölü aşının definin üçüncü günü verildiği, bu törene fazla kalabalığın toplanmadığı, fakat definin yedinci günü bütün oba halkı, kadın ve erkek herkesin toplanıp mezarlığa gittikleri ve orada yiyip içtikleri, aynı töreni ölümün kırkinci günü de tekrarladıkları belirtilmektedir.²² Yine Uygurlarda ölünün kırkinci günü “kırk nezir” verildiği,²³ Karaylarda da ölümün kırkinci gününde “Hazar helvası” ikram edildiğinden söz edilmiştir.²⁴

Kırk motifi ile ilgili yörede görülen başka bir inanma biçimi de kırkı çıkmadan ölen kadının durumu ile ilgilidir. Bu durumdaki kadının kırkının köyde yeni doğum yapmış kadınları ve onların çocuklarını da basacağına inanılmaktadır. Bundan korunmak için ölen kadın dirsekleri ile beraber kefenin üzerinden kırk defa bağlanmakta, buna ilaveten bir ip üzerine kırk düğüm yapılarak kefenin içerisine atılmak suretiyle ölü ile beraber toprağa gömülmesi sağlanmaktadır.²⁵ Kırk sayısı etrafında oluşturulan inanmaların M.Ö. X. yüzyıllarda yaşamış olan İskitlerde de olduğu görülmektedir. Nitekim Herodot, İskitler’den herhangi birisi öldüğü zaman ölünün, yakınları tarafından bir arabaya konularak akrabalarına dolaştırıldığını bu esnada kafilenin yanlarına geldiğini gören diğer akrabalarının yemek verdiklerini ve kırk gün boyunca ölünün bu gezdirilme ritüelinin devam ettiğini, daha sonra da gömüldüğünü anlatmaktadır.²⁶

Yörede, ölünün elli ikisi diye bir inanışa rastlanmazken, kırkının yuğ töreni gibi kutlanılmasının kırk rakamı ve etrafında oluşturulan inançlarla yakın bir ilgisinin olduğu kanaatindeyiz. Alevi-Bektaşî inançlarında kırklar, kırklar cemi, kırk budak şamdan, kırk mum motiflerinin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bir söylentiye göre Hz. Muhammed’in kırk ashabına Hz. Ali’nin başkanlık ettiği, bu kırk kişinin aynı ruh ve inanca sahip kırklar meclisini (ka-

²² Radloff, *a.g.e.*, II/ 142; İnan, *Şamanizm*, s. 189-190.

²³ Abdülkerim Rahman, “*Uygurların Defin Merasimleri*” **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, Gelenek Görenek, İnançlar, Ankara 1987, s. 313.

²⁴ Yaşar Kalafat, *Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak’da Eski Türk Dini İzleri*, Ankara, 1998, s. 153.

²⁵ Bu uygulamanın düğüm simgeciliği ile ilgisinin olduğunu düşünmekteyiz. Düğüm simgeciliği ile ilgili geniş bilgi için bakınız Sedat Veyis Örnek, *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul, 1971, s. 147-148

²⁶ İlhami Durmuş, *İskitler (Sakalar)*, Ankara 1993, s. 91.

yıplar, erenler, rical-ü gayp) oluşturan peygamberin arkadaşları olduğuna inanılmaktadır.²⁷ Rivayete göre, Hz. Peygamber yolda, kendilerine “Kırklar” diyen bir topluluğa rastlar, yanlarına varmak ister ve bulundukları yerin kapısını çalar “Kimsin?” derler. O da “Peygamberim” der. İçerden, “Peygamberliğini ümmetine eyle derler. Bu defa “Rasul’üm” der. “Bize hacet değildir” derler. Üçüncüsünde “Hâdimu’l-Fukarâyım” deyince, Kırklar, “Merhaba, hoş geldin” diyerek içeri buyur ederler. Hz. Peygamber içeri girip sayınca otuz dokuz kişi olduklarını görür. Eksik olan Selman-ı Farisidir. Hz. Peygamber orada bulunan Hz. Ali’nin yanına oturur; ama kim olduğunu o sırada bilemez. Sizler kimlersiniz? diye sorar. Onlar “Biz Kırklarız. Hepimiz bir gönül, bir cihetiz, birimiz ne ise hepimiz oyuz” derler. Hz. Peygamber, “Nereden belli?” diye sorunca, “Birimizden kan akarsa, hepimizden akar” derler. Hz. Peygamber ispatını isteyince, Hz. Ali kolunu uzatır ve bir neşter vurunca hepsinden kan gelir, o sırada dışarıda olan Selman’dan da kan akar ve damdan içeri damlar²⁸.

Diğer taraftan kırk sayısı ile ilgili motifin, Türk destanları ve mitolojilerinde de önemli bir yer işgal ettiği görülür. Oğuz Kağan Destanında, Oğuzun kırk günde büyüdüğü, yürüdüğü, konuştuğu ve kırk günde Buzdağı’nın eteğine ulaştığı, kırk masa ve kırk sandalye yaptırdığı, kırk kulaç büyüklüğünde bir ağaç diktirdiği, kırk gün kırk gece düğün yaptırdığı anlatılmaktadır.²⁹ Dede Korkut Hikayelerinde³⁰ ve Manas Destanında da³¹ yiğitlerin sayısı kırktır. Destanlarda anlatılan kırk yiğidin her yönüyle eşit statüde oldukları, sevinç ve üzüntüleri birlikte paylaştıkları görülmektedir.

d. Ölümün Yıldönümü (Mezar Kaldırma)

Bu törene yörede, “mezar kaldırma” adı verilmektedir. Bir kimse öldüğünde mezarı bir yıl süreyle yapılmaz, yapılırsa ölenle irtibatı erken kesmek gibi değerlendirildiğinden günah kabul edilir. Bu törenin akşamında cenaze sahipleri tarafından maddi imkanları ölçüsünde kurban ya da kurbanlar kesilerek hazırlıklara başlanır. Ertesi gün ölenin yakınları, köy halkı ve çevre köylerden gelen insanlar ölenin mezarı başında toplanırlar. Burada hüzünlü bir tören yapılır.

²⁷ Hikmet Tanyu, “Hacıbektaş’ta (Suluca Karahöyük) Bazı İnançlar ve Âdetler”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, Gelenek Görenek, İnançlar, Ankara, 1987, s. 383; Alevi-Bektaşilikteki “Kırklar” motifi ve değişik anlatım biçimleri için bk. Mehmet Eröz, *Türkiyede Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara, 1990, s. 223; Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, Neşreden Turhan Yörükân, Ankara, 1998, s. 130-131; Rıza Zelyurt, *Özkaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul, 1990, s. 306.

²⁸ Ethem Ruhi Fıçlalı, *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*, Ankara, 1991, s. 248

²⁹ Abdülkerim Rahman, *Uygur Folkloru*, (Çev. Soner Yalçın-Erkin Emet), Ankara, 1996, s. 160.

³⁰ İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1987, s. 238-240, Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 73-251.

³¹ Bahaddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Ankara, 1998, I/501 vd.; Naciye Yıldız, *Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara, 1995, s. 449-451.

En yakınları ölenin hatıralarını yad edip ağıtlar yakarlar. Bu sırada, bir kısım kimseler de mezarın baş ve ayak ucuna geçici olarak dikilmiş taşları sökerler ve yerine üzerinde herhangi bir boy, soy veya resim işareti olmayan ve yalnızca ölenin adı-soyadı, doğum ve ölüm tarihleri yazılı olan mezar taşlarını dikip, mezara şekil verirler. Daha sonra “*lokmalar*” dağıtılıp yemekler yenilir ve sonrasında ölenin üzerine Yasin ve Fatıha sureleri okunduktan sonra tören sona erer. Yörede ölenin karısı veya kocasının evlenebilmesi için geçmesi gereken bu bir yıllık yas süresi sona erdiğinden dolayı artık evlenebilirler.

Günümüzde, Pazarcık Alevi köylerinde uygulanan ölümün yıl dönümü kutlamalarına, İslam öncesi Geleneksel Türk Dinine mensup Beltirlerde de rastlanmaktadır. İnan, bu konuda şu bilgiyi vermektedir. “En büyük aş törenleri ölümün yıl dönümü münasebetiyle yapılır. Bütün akraba ve dostlar toplanıp mezara gelir, mezar üzerine yemek ve içkiler koyarlar, kendileri de yiyip içler. Ölünün kocası yahut karısı mezarı üç defa, güneşin seyri yönüne göre dolaşır ve “Ben seni bırakıyorum” der bundan sonra dul kadın veya erkek evlenebilir.”³²

Müslüman olmuş Uygurların ölüm yıldönümünde uyguladıkları “aş” törenlerine bizzat katılarak gözlemlerini aktardığını söyleyen Radloff, bu törenin bir şölen şeklinde dört gün kutlandığını, fakir olanların bir koyun kesmekle yetinmelerine karşın, zenginlerin büyük ziyafetler tertip ettiklerini, dışardan gelecek misafirler için 100’e yakın “yurt”un (çadır) kurulduğunu, hayvan kesme işinde 500 insanın görev aldığını, dört gün sürecek olan şölen için 30 atın yanında 150 de koyunun kesilmiş olduğunu ve şölene 5000 kişinin katıldığını kaydeder.³³ Günümüz Uygur-Kazaklarda yuğ töreninin ölenin varisleri tarafından gerçekleştirilmesinin önemli bir görev sayıldığı, uygulanmaması halinde varislerin kınandığı ve bu adetin kökünün İslam öncesine dayandığını söyleyen Halife Altay ise bu törenler konusunda şu bilgiyi vermektedir: “**Aş**” merasimi, kişinin ölümünün yıldönümünde yapılır. Aynı zamanda bu ölünün en son merasimi olup, uygulanması ile, ölümünden itibaren tutulagelen matem merasimleri sona ermiş olur. Dolayısıyla ölen kişinin dul karısı evlenebilir. “Aş” merasiminde özellikle at kesilir, ne var ki at kesmeye gücü yetmeyen aileler, bir inek ya da birkaç tane koyun keserek geleneksel görevlerini yerine getirirler. Bazen, bir yılın içinde birkaç kişi vefat etmişse, hepsini birleştirerek büyük çapta “aş” yapıldığı gibi, bir kişi için ancak bir at kesilerek ufak yollu da “aş” merasimi yapılabilir. Büyük çaptaki “aş” merasiminde 50 at, 100 koyun ya da daha çok hayvan kesilip 300 veya daha fazla çadır kurulur. Bol miktarda kımız, çay içilir ve diğer yiyecekler yenilir. Dost ve akrabalar, maddeten ve manen yardımda

³² İnan, *Şamanizm*, s. 190.

³³ Radloff, *a.g.e.*, s. 273-278.

bulunurlar. Büyük çaptaki “aş” merasiminde at yarışları tertiplendiği için, bu törene çok uzaklardan insanlar gelir, dolayısıyla oldukça kalabalık olur.³⁴

SONUÇ

Çalışmamızda Pazarcık Alevi köylerinde ölüm ve ölüm sonrasında uygulanan pratikleri ve inanmaları konu edindik. Ulaştığımız en belirgin sonuç, ölümle ilgili İslam öncesi Geleneksel Türk Dininde var olan inançların bu yörede hâlâ bütün canlılığı ile yaşıyor olmasıdır. Tabi ki eski Türk inanç sistemi içerisindeki bu motiflerin, eski şekliyle varlığını tam olarak bugün devam ettirdiğini söylemek de zor görülmektedir. Bunlardan bir kısmı, İslam dinî benimsendikten sonra dini bir kılıfa bürünerek varlığını sürdürürken, bir bölümü de eskiden olduğu gibi aynen yaşatılmaktadır. Yörede mezarlıkların yüksek tepeler üzerinde kurulması, etrafının duvarlar ya da tel örgülerle çevrilmesi, içerisinde hayvan otlatılmaması, mezarların ziyaretçiler tarafından tepelenmemesi gibi hususlar göz önüne alındığında bunun, binlerce yıldan beri Türkler arasında yaşayan atalar kültü ile yakından ilgili olduğu görülecektir. Bunun yanında ölü ile beraber mezara birtakım eşyaların gömülmesi, ruh ve ruhlarla ilgili inanmalar, günümüz Altay toplumları ile paralellik arz etmektedir. Yine ölü için düzenlenen anma günleri, bu günlerde kurbanların kesilmesi ve törene çevreden çok sayıda insanın katılması, bu törenlerin bir şölen halinde kutlanması, Türklerde görülen yuğ (aş) töreninin aynen uygulanmasından başka bir şey değildir. Yörede görülen kırk sayısı ve etrafındaki motiflerin Türk destan ve mitolojilerinde de aynı ya da benzer şekilde geçiyor olması dikkat çekici görülmektedir.

Ancak şunu da ilave etmeliyiz ki ölü ile ilgili uygulamaların bir bölümü de doğrudan İslamla ilgilidir. Bunlar arasında cenazenin yıkanması, namazının kılınması, ölünün kibleye gelecek şekilde gömülmesi, mezarının başında Fatiha ve Yasin surelerinin okunması gibi hususlar gösterilebilir.

³⁴ Halife Altay, *Anayurttan Anadolu'ya*, Ankara, 1981, s. 202-203.

BİBLİYOGRAFYA

- ALTAY, Halife, 1981. *Anayurttan Anadolu'ya*, Ankara.
- BARTHOLD, W., 1987. *(Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair)*, (Çev. Abdulkadir İnan), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara.
- DEVELİOĞLU, Ferit, 1990. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara.
- DURMUŞ, İlhami, 1993. *İskitler (Sakalar)*, Ankara.
- EBERHARD, W., 1996. *Çinin Şimal Komşuları* (Çev. Nimet Uluğtuğ), Ankara.
- ELİADE, Mircea, 1999. *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan), Ankara.
- ERGİN, Muharrem, 1994. *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara.
- ERÖZ, Mehmet, 1990. *Türkiyede Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara.
- FIĞLALI, Ethem Ruhi, 1991. *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, Ankara.
- GENÇ, Reşat, 1999. *Türk İnanışları ile Milli Geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil*, Ankara.
- GUMİLEV, Nikolayeviç, 2002. *Eski Türkler*, (Çev. D.Ahsen Batur) İstanbul.
- GÜNAY, Ünver-GÜNGÖR, Harun, 1998. *Türk Din Tarihi*, Kayseri.
- İNAN, Abdulkadir, 1995. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Materyaller ve Araştırmalar, Ankara.
- İBN-İ FADLAN, 1995. *Seyahatnâme*, (Çev.: Ramazan Şeşen), İstanbul.
- KALAFAT, Yaşar, 1994. *Kuzey Afganistan Türkleri* (Özbekler, Türkmenler, Hazarlar, Afşarlar, Kazaklar) ve Karşılaştırmalı Halk İnançları, İstanbul.
- _____, 1998. *Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dini İzleri*, Ankara.
- LIGETL, L., 1986. *Bilinmeyen İç Asya*, (Çev. Sadrettin Karatay) Ankara.
- ÖGEL, Bahaddin, 1998. *Türk Mitolojisi*, I. Cilt, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, 1971. *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul.
- RADLOFF, Wilhelm, 1994. *Sibiryadan II* (Çev. Ahmet Temir), İstanbul.

RAHMAN, Abdulkerim, 1987. “Uygurların Defin Merasimleri,” **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, Gelenek Görenek, İnançlar, Ankara.

_____, 1996. *Uygur Folkloru*, (Çev. Soner Yalçın-Erkin Emet), Ankara.

ROUX, Jean-Paul, 1999. *Altay Türklerinde Ölüm*, Çev. A.Kazancıgil, İstanbul.

ORKUN, Hüseyin Namık, 1994. *Eski Türk Yazıtları*, Ankara.

ÖRNEK, Sedat, 1971. *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara.

TURAN, A.Şekür , 1986. “Afganistan Kazak Türkleri’nde Ölü Gömme Adetleri”, **Türk Folklorundan Derlemeler** 1986/1, Ankara.

TURAN, Osman, 1993. *Türk Cihan Hakimiyeti Mevkuresi Tarihi*, C. II, İstanbul.

TANYU, Hikmet , 1987. “Hacıbektaş’da (Suluca Karahöyük) Bazı İnançlar ve Âdetler, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt, Gelenek Görenek, İnançlar, Ankara.

ZELYUT, Rıza, 1990. *Özkaynaklarına Göre Alevilik*, İstanbul.

YILDIZ, Naciye, 1995. *Manas destanı* (W.Radloff) ve *Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, Ankara.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, 1998. *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, Neşreden Turhan Yörükân, Ankara.

KAYNAK KİŞİLER

Çelik, Hacı, Pazarcık, Narlı Beldesi, 63 yaşında, Narlı Cem evi Başkanı

Enhas, Bedriye, Pazarcık, Çınarlı Köyü, 39 yaşında, Ev hanımı

Enhas, Hatice, Pazarcık, Çınarlı Köyü, 59 yaşında, Ev hanımı

Enhas, Mustafa, Pazarcık, Çınarlı Köyü, 68 yaşında, Alevi Dedesi

Kaynar, İsmail, Pazarcık, Davutlar Köyü, 48 yaşında, Mühendis

Kaynar, Nur, Pazarcık, Çınarlı Köyü, 43 yaşında, Ev hanımı

Kaynar, Salman, Pazarcık, Davutlar Köyü, 81 yaşında, Çiftçi

Kurtulan, Ayşe, Pazarcık, Salmanipek Köyü, 60 yaşında, Ev Hanımı

Kurtulan, Mehmet, Pazarcık, Salmanipek Köyü, 70 yaşında, Çiftçi

Mikal, Selver, Pazarcık, Narlı Beldesi, 75 yaşında, Ev hanımı

Özdemir, Abdullah, Pazarcık, Sivricehöyük Köyü, 67 yaşında, Esnaf

52 / Pazarcık Yöresinde Ölüm ve..

Sincer, Ayşe, Pazarcık, Seyrantepe (Topaluşağı) Köyü, 64 yaşında, Ev hanımı

Sincer, Hüseyin, Pazarcık, Seyrantepe (Topaluşağı) Köyü, 69 yaşında, Emekli

Yıldırım, Güllü, Pazarcık, Narlı Beldesi, 75 yaşında, Ev hanımı

Yıldırım, Yusuf, Pazarcık, Narlı Beldesi, 71 yaşında, Alevi Hocası (Cenaze işleriyle ilgilenen)